

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

Takáts Sándor: *Régi magyar kapitányok és generálisok.* — Budapest, 1922. 8°. 456. l.

A magyar hadtörténetnek nagyérdemű és szerencséskezű kutatója, Takáts Sándor, egy új könyvvel ajándékozta meg hadtörténeti művekben amúgy is szegényes irodalmunkat. Ez a munka nemcsak méltó helyet foglal el a fáradhatatlan történetbúvárnak a török hódítás korszakát egészen új világításba helyező, hézagpótló művei között, hanem irodalmi, történeti és főleg nemzeti szempontból nagy nyereségnek kell tekintenünk ennek a gyönyörű könyvnek megjelenését, amelyben tizenhat hős magyar katona életét rajzolja meg a szerző. Örök példája és dicsősége volt valamennyi a magyar könnyű lovasságnak; ők voltak azok, akik a magyar huszárság hírét messzeföldön elterjesztették, akiknek nevétől, amelyhez mocsok sohasem tapadt, egykoron a legvitézebb ellenség is reszketett, de akiknek viselt dolgairól jórészt csak annyit tudunk, amennyit a fáradhatatlan szerző a levéltárak poros leveleiből és aktáiból hangyaszorgalommal kiböngészett. Már ebből a szempontból is nyeresége ez a munka történetirodalmunknak, de jelentőségét fokozza az a körülmény, hogy a nemzetünket ért rettenetes megpróbáltatás szülte kétségbeejtő bizonytalanságban jelent meg, mikor a sivár jelentől elfordulva, a magyar múlt nagy megpróbáltatásain tépelődik nyugtalan lelkünk, hogy a lehanyatlás, a bukás vígasztalan napjaiban követett magatartásából ismerjük meg teljesen ennek a nemzetnek psychéjét és teherbíró képességének határait, hogy találjunk valami fölemelőt a múltban, amelyből erőt merítsünk s a ködös jövő rémeivel szembenézhesünk.

Talán nem a véletlen műve, hogy a jeles szerző legújabb könyvében a török harcok legdicsőségesebb korszakába vezet vissza bennünket, mikor a még csorbitatlan nemzeti érzés, az újból feltámadt magyar virtus nagyszerű magyar katonák legendás tetteiben és vitézségében csodálatos erővel nyilatkozott meg; hogy azt a korszakot eleveníti meg hőseiben, mikor nemzetünk, mint Európa hőse, magyar hűséggel és példátlan hősiességgel és kitartással harcolta meg magára hagyatva a legnagyobb harcot, amelyet a világtörténelem felmutathat, hogy megvédje a kereszt-

tény műveltséget s távol tartsa Európa testétől a szörnyű keleti veszedelmet, amely az irtó harcokban megsemmisítette népünket, kultúránkat, századokkal visszavetett bennünket a fejlődésben. Mindenünk elveszett ebben az egyenlőtlen harcban, de hőseink mégsem véreztek és haltak meg hiába, mert megmentették a magyar haza területét, csorbítatlan épségét, — amelyet most tönkretett az az Európa, amelyért nemzetünk vérezett.

Tíz hős magyar kapitány életében a XVI. századot rajzolja meg a szerző, azt a kort, amelyet eddig nagyrészt Balassa verseiből és Tinódi krónikájából ismerünk úgy, ahogy, amely kor a nemzeti érzés csodálatos felbuzdulását és a nemzet páratlan erő kifejtését tekintve, történelmünk egyik legszebb kora; megrajzolja a végvárak szerepét és fontosságát e páratlan harcokban, a végbeli vitézek életét és sorsát; ezt a tíz hőst a küzdő magyarság képviselőiként állítja be, mert hiszen a végbeliek vitézek voltak mind egy szálig, de még a legvitézebbek közül is csak kevesen találtak olyan krónikásra, aki őket a feledékenység porából kiassa, mint Takáts Sándor tette. Megrajzolja a kanizsai, pápai, lévai, palotai, szigetvári, gyulai, szatmári, kállói, tokaji, veszprémi végházak jelentőségét a török ellen folytatott páratlan védelmi harcokban. E végházak legnagyobb része csak — magyar módra — fából és földből épült, mert az ország jövedelmét egészen más célokra használták, s talán sohasem volt egyikük sem teljesen kiépítve, de bevehetetlenné, a túlnyomó erővel küzdő törökség állandó rémületének tárgyává tette nagyszerű magyar katonasága, a végbeli magyar huszárok páratlan katonai kiválósága; mert a török idők minden jó és értékes tulajdonságát kifejlesztették újra a magyarnak: vakmerő, félelmet nem ismerő, hazájáért minden pilanatban halni kész katona lett újból a magyar végbeli vitéz, ki egyedül tartotta vissza a nagy török tömegeket hosszú időn át, úgy, hogy méltán tartotta mindenki Magyarországot a kereszténység bástyájának és védőfalának. Nem csoda, ha ennek a páratlan magyar katonának, ezeknek a hős kapitányoknak híre-neve bejárta egész Európát, hogy három nyelven: magyarul, latinul és németül szerkesztett költemények zengték dicsőségüket. Sajnos, a bécsi államférfiak s császári vezérek soraiban fehér holló volt a derék Mansfeld, akiről megvan írva, hogy a magyar katonát mindenél följebb becsülte s még az utolsó hajdúnak is süveget emelt.

Ezt a kort, melyben a végházak vitézülő népe volt állandóan a küzdő magyarság, híven, szemléletesen és vonzóan mutatja be hőseiben. Ki olvashatja megindulás nélkül Czeczey Lénárd, kassai kapitány életét. János királynak rendületlen híve, egyben jobbkeze volt Fráter Györgynek nagyszerű magyarosító törekvéseiben a felvidéken, aki Kassát magyar lakosokkal telepíti be, amely lakosság főtámasza lett a későbbi nemzeti küzdelmeknek. Czeczey

szíve megszakad, mikor Fráter György Erdéllyel együtt Kassát is átadja 1551-ben Ferdinándnak s reménytelennek látja annak a maroknyi kassai magyarságnak a sorsát, melyet 15 éven át ő telepítgetett be s juttatott Kassán házhoz, földhöz és vagyonhoz.

Méltán sóhajt fel a szerző, hogy már a nagy Thúry Györgyöt, a magyar Cid-et is elfelejti ez a kor, aki egyesítette magában mindazt, ami az embert igaz magyarrá és nemzeti hőssé teszi. Közlegényből vitte fel a főkapitányságig; a törökök réme, a végbeliek legkiválóbbja, a magyar katona példaképe; három nemzet versszerzői mondtak róla éneket s Ázsiából jöttek török lovagok, hogy bajt víjjanak vele; mint bajvívónak európai híre volt és soha senki le nem győzte; némely krónikások Zrínyi Miklós, a szigetvári hős fölé helyezik; csodálatos katonai erényei egyre följebb emelik: mint lévai kapitány, palotai udvarbíró egyre gyarapítja hírénevét; Miksa koronázásán 31 vitézével ő is megjelenik, a tornajátékon mindenkit legyőz és aransarkantyús vitézzé avatják. Palota hősi védelme, amely vár Veszprém és Fejérvár között a török torkában feküdt, egyike a legszebb magyar hadi tényeknek. Mint kanizsai főkapitány, hihetetlenül nehéz viszonyok közepe, éveken át megtartotta a pusztuló ország számára alig másfél száz rosszul, vagy legtöbbször sehogy sem fizetett, úgyszólván éhező huszárjával a düledező erősséget. Mikor 1571 április 2-án huszárjaival áldozatul esik a török cselvetésének, a szenvedő, ezer sebből vérező magyarság zokogása kíséri sírjába a hőst, kit Németországban külön ujságlapok gyászolnak s akit sírfelirata méltán nevez Hungariae turris-nak. Levágott fejét Konstantinápolyban még a szultán is látni kívánta. Nagyobb hős sírjára még a hősokeket ontó magyar földben sem tűzték ki a temető zászlót, a lobogós hadi kopját.

A török portyázók ellen csak a könnyű magyar huszárság állta meg a sarat. És ezek között leginkább az egri vitézek nevéte vette a hír szárnyára. Félszázadnál tovább Eger volt a nemzeti élet fáklója és nem is csoda! A harci fortélyokban: a portyázásban, száguldásban, lesvetésben, bajvívásban, leshárításban, vásárütésben, kopjatörésben, próbatevésben, várszállásban, gyűrűöklelésben ők voltak a felülmúlhatatlan mesterek. Elszáguldanak egész Szegedig, Bácsig, sőt Pest falai alá is, zsákmányért, mert hiszen fizetés vajmi kevés járt nekik s azt sem kapták meg; így a vitézek legtöbbször azon tengődtek, amit kardjukkal szereztek, pedig az udvar az értékesebb török főrabokat rendszeren elszedte tőlük. És mégis milyen katonák voltak! Az egriek például, ha portyázás közben túlnyomó ellenségre bukkantak, nem fordultak vissza, hanem hírnevükhöz méltóan küzdöttek utolsó emberük elestéig. Az egriek jó híre csalogatta oda Balassa Bálintot, a költőt, aki azonban a kardot is jól forgatta, mert egy nap, erős fegyverben

tizenegy bajt vívott s mindenikben győzött. Az egri hős kapitányok sorából két hőst emel ki a feledékenység porából a szerző. Zolthay Istvánt, híres katona-nemzetség sarját, egyikét azon öt főtisztnek, kik Eger hősies védelmét intézték. Fialtal felesége is benn volt az ostrom idején a várban az egri hős asszonyok sorában. A másik Balázsdeák István, a XVI. század legkiválóbb lovas-tisztje, kinek élete tipusa az ezen korbeli magyar katona változatos, nehéz sorsának. Atyja Gyula várában mint huszár hal hősi halált, miután előbb nemességet és birtokot szerzett. Fivérei Temesváron pusztulnak el, a birtok elkallódik s a fiatal Balázsdeák Istvánnak karddal kell kenyerét megszereznie. Eger várába kerül mint lovas-főlegény s csakhamar egyik hőse lesz azoknak a merész bravúroknak, amelyeket az egriek Mágóchy Gáspár és a hős Forgách Simon alatt véghezvittek. Az ő merész támadása fordítja a magyarok javára 1588-ban a már elveszett szikszói véres csatát. Az 1592-i szikszói vesztett csatában, hol 26 kassai magyar tiszt esett el, — a magyar huszárezredekben ősi magyar szokás szerint a tisztek az első csatasorok előtt küzdöttek —, rabbá lesz és a Hét-toronyba kerül s csak 1597-ben tudja kiváltani Pálffy Miklós a fogoly koppányi béggel.

Méltán foglal helyet e hősök sorában Palocsai Magyar Bálint, Thúry és Zrinyi kortársa, 1555-ben kanizsai kapitány, aki kis híja, hogy Zrinyi helyett Szigetvárat nem védelmezte Szolimán hadai ellen. Szigliget és Fonyód végváraknak évtizedeken át való védelmezésével szerzett magának örök hírt és dicsőséget. Ráthóti Gyulaffi Lászlót Szamosközi is a XVII. század három nagy magyar bajvivójának nevezi. Ötször vívott halálos bajt a törökkel s személyes párviadalban soha senki le nem győzte. Dicsőségét három nyelven zengték a költők. Egy évig Szigetváron is a kapitányi tisztet tölti be, de utána ismételen Pápan vitézkedik, mint hadnagy. Nagy dolog volt ez, mert a pápai huszárok voltak a Dunán túl legkitűnőbb vitézei s itt Pápa híre ugyanolyan magasan szárnyalt, mint Egeré a Tiszántúl. 1563-ban őt is meghívták a koronázásra. Huszonöt válogatott vitézével ment Pozsonyba, hol a megkoronázott király Thúry Györggyel együtt lovaggá ütötte. A koronázás alkalmából ősi szokás szerint lovagjátékokat tartottak, amelyeken Gyulaffi játszva verte le a külföldi ellenfeleit. Utóljára Magyarország két legnagyobb bajvivója, Thúry és Gyulaffi állottak ki a porondra, de a király abbahagyatta velük a lovagi mérkőzést, mert félt, hogy e két nagy vitéze kárt talál egymásban tenni. 1566-ban oroszánrésze volt Veszprém visszafoglalásában s a király hálából nekiadja a veszprémi főkapitányságot. 1568-ban összeütközésbe jön a bécsi intéző-körökkel s Erdélybe távozva, János Zsigmond szolgálatába áll, ki javakkal és tisztségekkel halmozza el. A szentpáli csatában ő volt Báthory generálisa. De bár-

milyen magasra emelkedett itten, visszavágyott Pápa, Veszprém és Tihany vidékére, a zöldbeborult mezőkre, hajdani diadalainak színterére, de vágya nem teljesült. Erdélyben halt meg, szilágycehi birtokán, 1579-ben. Kortársai magyar Achillesnek nevezik.

De a XVI. század nagy magyar huszárja Berenhidai Huszár Péter volt: örök példája, dicsősége a magyar könnyű lovasságnak. Mint huszár-főlegény teszi ismertté és rettegetté nevét. Ő volt a legtalálékonyabb főcsatázó, első száguldó, leshányó s kopjatörésben, kardforgatásban nem ismertek hozzá hasonlót. 1570-ben már veszprémi főkapitány. Egyetlen nagyobb ütközet sem történt meg nála nélkül. 1593-ban elnyeri a Dunántúl legfontosabb végvárának, Pápának, főkapitányságát s itteni csodás hősi tettei örök dicsőségét képezik a magyar hadtörténetnek. Mikor Erdélybe távozik Báthory Zsigmondhoz, ki már régen csalogatta a hőst, utóda a német Priam lett, ki alatt kardesapás nélkül esik el Pápa. Báthory Zsigmond oldalán ott vitézkedik Gyurgyevónál, Mezőkeresztesnél. Élete vége valóságos regény. A Báthory Zsigmond lemondása után beállt zűrzavaros időkben, mint Lugos hős védelmezője, vonakodik a várat a túlerőben lévő Székely Mózesnek megadni s rabbá lesz. Székely Mózes török segédesapatainak adja a híres hőst. Bektás basa meg akarja menteni életét, de a tatár seregek követelik kiszolgáltatását s mirzájuk babonás szertartások között áldozza fel az ősz vitézt.

Prépostvári Bálint, a tanult, képzett katona, a Tiszántúl vitézkedik s mint huszárkapitány szintén gyönyörű vitézi pályát fut meg. Kállói kapitány, majd két éven át a kassai generális helyettese. Mint ilyen aratja 1577-ben a híres szikszói győzelmet, mikor 400 emberével véres csatában leveri a szikszói vásárt kirabló törököt. 1588-ban kassai főkapitány, 1589-ben főrend, 1591-ben pedig egri főkapitány lesz, de alig tartózkodik Egerben, mert a 15 éves török háború folyamán a fővezérségnél érvényesíti tehetségét s kitűnő hadi tapasztalatait. 1595-ben a haditanács tagjává lesz, ahová magyar ember a bécsi udvar egyre fokozódó, érthetetlen bizalmatlansága következtében alig-alig jut be. Itt hiába sürgeti a magyar katonaság felállítását s sírba viszi Eger eleste és a szerencsétlen mezőkeresztesi csata.

Gyönyörű vitézi pályát fut meg Dobó Ferenc, az egri hősnek fia, ki emellett öröklött nagy vagyonát mint kitűnő kereskedő és gazda egyre gyarapítva, korának egyik leggazdagabb embere. Mint barsi főispán és lévai főkapitány nemcsak a csatákban, hanem a személyes viadaloiban is emberül megállja helyét a törökkel szemben s egyre magasabb állásokba emeli a hős tettei nyomán kisarjadzó bizalom. 1582-ben a király kinevezi a dunán-inneni kerület generálisának, azaz az ország hadnagyának, sőt 1585-ig három ízben két éven át a fővezérséggel is őt bízta meg

s mint ilyen a bányavárosok megvédelmezésével szerzett soha el nem muló érdemeket s ezek méltánylásaképen lett 1595-ben a haditanács tagja. Takáts Dobót a kapzsiságnak és lelketlenségnek századokon át nevére tapadt vádja alól is kitisztázza. Gyermekkel nem áldotta meg az Ég s így óriási vagyonának örökösévé nővérenek, Dobó Krisztinának és Balassa Bálintnak fiát, Jánost, majd ennek korai elhunytá után unokahúgának leányát, Perényi Zsófiát teszi meg, de hiába, mert másé lesz az óriási vagyon. Ebben az időben, Rudolf korában, szomorú szellők kezdenek nálunk fújdogálni s a későbbi kegyetlen megpróbáltatások előrevetik sötét árnyékukat. Dobó 1602-ben hal meg; végrendeletét az udvari kamara érvénytelennek nyilvánítja, vagyonát törvénytelenül lefoglalják, gyönyörű műkineseit, sőt még ruháit is Bécsbe viszik, várait német katonasággal rakják meg. A törvényes örökös, Perényi Zsófia, a hős Kollonits Szigfrid menyasszonya, csak nagy utánjárás és könyörgés után kapja meg egy morzsáját az óriási vagyonnak, amelynek konfiskálásával az udvar többet szerzett, mint amennyi jövedelme egy év alatt egész Magyarországból volt.

A hős magyar kapitányok sorát gróf Zrinyi Ádámmal, Zrinyi Miklós, a költő és hadvezér és Löbl Zsófia grófnő fiával fejezi be a szerző. Löbl Zsófiáról egészen új és hiteles adatok alapján kimutatja, hogy idáig tévesen ítélték meg a történetírók gondolkodásmódját és jellemét, mert német származása dacára tudta, hogy mivel tartozik a Zrinyi névnek és fiát magyarnak, még pedig jó magyarnak nevelte. Ennek a nevelésnek gyümölcseit az a körülmény sem tudta elrontani, hogy anyja halála után Lipót Prágába vitette, ahol neveltetése olymódon történt, mint Rákóczi Ferencé. Atyja hős lelke élt a fiatal Zrinyiben s ez már korán a harctérre szólította, hol hős atyja nyomdokain iparkodott haladni. Még a felszabadító nagy háború előtt, mint Légrádnak és Muraköznek örökös főkapitánya, saját költségén bandériumot állít ki s oly kitűnő szolgálatokat tesz, hogy a császári generálisok versenyeznek abban, hogy melyikük seregéhez csatlakozzék. A király kitüntetésekkel halmozza el a hőst, akinek egyik rendkívül figyelemre méltó tette, hogy a Muraköz védelmére érdemes hajdúkat és huszárokat telepít le. Az 1691-i eszéki véres csatában 29 éves korában hősi halált hal, méltóan családjá nagy katonai hagyományaihoz, méltóan atyjához, akihez méltónak lenni volt életének legfőbb s talán egyedüli célja. Feleségét tette meg általános örökösnek, de a kamara mindenét lefoglalta, noha még élt Zrinyi Péter fia, az ártatlanul bebörtönzött és mondhatatlanul sokat szenvedett Zrinyi János és apácázárdában, kegyelemkenyéren élt két leánya: Judit és Hajnalka.

Azt kérdezhetné valaki: micsoda értékeket jelent ezeknek a szegény, mellőzött kapitányoknak élete és nagyrészt hiábavaló

küzdeme a magyar nemzet életében? A tudós szerző megadja rá a feleletet, amikor gyönyörűen fejti ki Zolthay István életrajzában, hogy életük, küzdelmük nem maradt gyümölcstelen, mert példát adtak a végbelieknek. Az ő egyéni lelkesedésük nemzeti eszméket, érzéseket keltett, példájuk a létért küzdő és megfogyott magyarságba erőt és lelkesedést öntött. A végbeli kapitányok életében egy nagy igazságot látunk megtestesítve, azt, hogy az igaz magyarság és nemesség abban áll, hogy életünket nemzetünk ügyének szenteljük, nemzetünkért szenvedjünk s önmagunkat feláldozzuk. Ez az igazság az élő példák ellenállhatatlan erejével hatott s így végbeli kapitányainknak köszönhetjük, hogy a végházak a magyar érzésnek és gondolkodásnak tüzhelyei lettek.

A felszabadító nagy háború nagy sikerei közepette a bécsi körök elérkezettnek látták az időt arra, hogy megvalósítsák régi tervüket: magyar katonaságra nincs szükség. Kitűnő alkalom volt ez, hogy egyszersmindkorra végezzenek Magyarországot egyedüli bástyájával, a végbeli magyar haderővel, amely különben is a pusztulás szélén állt már ekkor. Kollonits Lipót püspök, kit nemzetünk barátai közé igazán nem számíthatunk, írja ezidőben a végbeli vitézekről, hogy hat év óta egy harapás kenyeret, egyetlen fillért sem kaptak. E szegény, éhező és rongyos koldusok és szegénylegények kezéből nem volt nehéz kicsavarni a kardot, csak-hogy ez a kard a magyar nemzet kardja volt. 1671-ben megjelent a császári rendelet, amely 8 ezer jó végbeli magyar katonát szélnek eresztett oly módon, hogy még hátralékos zsoldjukat sem kapták meg. Ezzel az önálló magyar hadsereg végleg megszűnt. Végtelen hiba volt ez, amelynek újból csak szegény nemzetünk itta meg a levét, mert hiszen a másfél évtizedig tartó felszabadító háborúban főleg azért pusztult el a hódoltság, mert nem volt elegendő magyar huszár a megvert török haderő üldözésére és megsemmisítésére és ez mindig újra és újra összeszedhette magát.

A bécsi kormány azon terve azonban, hogy a magyar haderő helyett a betelepített rácság és oláhság soraiból verbuvált seregre bízzák az ország védelmét, csúfos kudarcot vallott. Már a spanyol örökösödési háborúban kitűnt, hogy a magyar katonaságot, főleg a huszárságot nem nélkülözhetik s így kénytelenek magyar ezredek szervezni, melyek azonban már császári ezredek, első fecskéi a császári hadseregbe beolvasztott magyar haderőnek. Ezen magyar huszárezredek élén a hazai és külföldi csatatereken sok hős magyar kapitány és generális szerzett a XVIII. század folyamán halhatatlan dicsőséget magának, de sajnos, már nem nemzetének, hanem az osztrák armádiának. Takáts Sándor érdemes művében ezek közül hatnak az életét rajzolja meg és világítja meg nagyrészt eddig ismeretlen adatokkal. Az első a török származású Csonka bég, híres huszárezredek, kinek fia már mint Czunkenberg

báró szerepel, de azért magyarnak tartotta magát; a spanyol örökösödési háborúban altábornagysáig emelkedik s megalapozza a külföldön a magyar huszárság félelmetes hírét. Kiss Balás harcolt a spanyolok s idehaza a kurucok ellen s közemberből emelkedett fel a kapitánysáig; a császári lovasság villámának nevezték. Vékony János mint közhuszár kezdte katonai pályáját s az ő érdeme, hogy Savoyai Jenő és Pálffy János 1717-ben Nándorfehérvárát bevették; ezért léptették elő huszárkapitánynak. Splényi László alapította meg e nagy katonacsalád hírnevét. Harcolt Budavár visszavételénél, a spanyol örökösödési háborúban, majd 1717-ben a török háborúban; már mint tábornok veszi be Temesvárt s védi a török kezeiből kiragadott területet a török s az ezzel együtt harcoló rácság támadásai ellen. Gróf Kollonits Ádámnak, a hős huszárezredesnek, majd altábornagynak, csak a neve idegen, mert a spanyol örökösödési háború befejezése után, melyet hősileg végigharcolt, nálunk telepedve meg, szívvel-lélekkel magyarrá lesz, amiről közéleti szereplésén kívül pompás magyar levelei is tanúskodnak; bezárja a sort a hősök hőse: Ebergényi László, aki mint magyar huszártiszt példa nélkül álló, tüneményes pályát fut meg, pedig eredetileg nem is készült katonának, mert mint hadbíró lép be 1688-ban Kollonits Ádám huszárezredébe. Csofalusos vitézsége példátlan emelkedést biztosít neki. A spanyol örökösödési háború véres csatáit hamarosan kapitány, főstrázsamester, ezredes-kapitány, ezredtulajdonos 1700-ban pedig báró s altábornagy lesz. Ekkor rendelik haza Rákóczi ellen s hogy ekkor sem tagadta meg magyarságát, legjobban bizonyítja Thaly Kálmán, aki Pálffy János jó szellemének nevezi. III. Károly első török háborújában Savoyai Jenő, a pétervárad véres csatában, serege jobb szárnyának vezetését bízta rá; Temesvár ostromakor 10 lovasezred küzdött kardja alatt. 1723-ban a király összes hadai főtábornagyává nevezi ki a nagy magyar katonát.

Takáts hőseinek életrajzait külön-külön mesteri tollal megírt bevezetésekkel látja el, amelyek mint rengeteg kutatásából és tanulmányaiból levont következtetések és kijegecesedett igazságok, valamint a nemzete példátlan megpróbáltatását egész szívvel átérző magyar embernek tárgyilagos reflexiói, magukban véve is rendkívül értékes tanulmányok a török hódítás és a végek életének korából. Megtanuljuk ezekből, hogy a török idők minden jó és értékes tulajdonságát kifejlesztették újra a magyarnak s vakmerő, félelmet nem ismerő, hazájáért halni kész katona volt a végházakban küzdő vitézlő nép. Megtanítanak ezek, hogy az új, rendkívüli idők új, de a magyar történelemben nem ismeretlen érzéseket keltenek. Fölbredt a szeretet minden iránt, ami magyar. A hazaszeretet mély gyökeret ver a szívekben s a honfibanat a magyar lélek uralkodó érzése lesz. A honfibanat pedig nem egyéb volt,

mint a vesztett haza tudata által támasztott édes-bús érzés és rejtélyes erő együttesen, azaz a magyar virtus, mely a végbeli vitézekben él a legjobban, de idők múltával mindig több és több magyar szívét járja át s közszellemet teremt. A magyar virtus a szeretet, a gyűlölet, a keserűség, a bánat és a bosszúvágy érzéseiből tevődött össze és úrrá lesz a lelkeken. A szeretet a pusztuló hazának, a gyűlölet a magyarságot elnyomó németnek szól. Magyarország a magyar virtus, a mélységes hazaszeretet nélkül az elnyomás hosszú és keserves korszakait ki nem bírta volna.

Ime Takáts Sándornak ezen mélységes haza- és fajszeretettel megírt könyvében, amelyben oly mélyen pillant a török hódoltság korabeli, küzdő magyarság lelkébe, mint előtte senki más. megkapjuk a feleletet arra a kérdésre is, hogy hogyan bírta ki nemzetünk a XVI. és XVII. század szörnyű megpróbáltatásait; de ezzel együtt feleletet kapunk a magyarság szinte vígasztalan jelenében sok-sok szívünket összeszorító kérdésre is. Megtanít bennünket, hogy csak önmagunkban bízhatunk, csak önmagunktól várhatjuk szinte orvosolhatatlanoknak látszó sebeink gyógyulását. Ez a becses könyvnek egyik legnagyobb értéke s ezért elismerés, hála illeti meg a szerzőt nemzete részéről.

Életrajzainak vonzó közvetlenséget, elevenséget ad a számos levél, amelyeket hősei részint közéleti, részint családi vonatkozásban írtak, amelyek előadásába beleszöve pompásan jellemzik a kort s a szereplő személyeket. Nyelvezetéről újat nem mondhatunk. Egyik legelső prózáirónk a szerző. Törőlmetszett magyaros, ódonzamatú, katonás nyelv ez, olyan, mintha a könyvében feltámasztott főlegények kapitányok s ezredesek ajkáról leste volna el. Gyönyörködünk abban; jól esik fülünknek ezeknek a fordulatos, ősmagyar szavaknak és kifejezéseknek, régen elfelejtett szólásoknak, pompás, erőltetés nélküli áradása; stílusa sohasem lesz szétfolyóssá, gondolat és kifejezés pontosan fedik egymást; nincs benne egyetlen fölösleges szó sem, ami a szabatsóság ellen vétene.

Rengeteg új adatot tár fel a régi magyar hadi és gazdasági élet ezerféle viszonyairól: a régi magyar hadrendszer szervezetéről, az egységek beosztásáról, a vezényletről, a tisztii szervezetekről s ezt sohasem a tudós úntató szárazságával, hanem a vérbeli elbeszélő lebilincselő írásművészetével teszi s ezért könyve sehol sem lesz száraz, úntató; tanít, gyönyörködtet, sóhajt, talán könnyeket is fakaszt, biztat, bátorít.

Sok helyen axiómaként ismétli Takáts, hogy a nemzeti élet csak a nemzeti hagyományokon épülhet fel. Aláírjuk teljes meg egyezéssel ezen állítását s hozzáteszük, hogy a nemzeti hagyományok nálunk aggasztó módon elhanyagolt kultuszának tett könyvével végtelenül becses szolgálatot. Amit egyik hőse, Bakay Péter, fűnek-fának hirdet, azt hirdeti ő e 16 magyar hős életrajzának

minden egyes sorával és betűjével: Isten megmutatja majd a csalfa, dicsekvő és gögös népnek, hogy ő Isten. Összetöri fegyvereit s ismét a magyaroké lesz ez az ország. S nem lesz többé nálunk gyász és jajkiáltás.

Vajha elterjedne ez a nagyszerű könyv minél szélesebb rétegekben: azaz nemcsak a szalónok és írószobák könyvszekrényeibe jutna el, hanem a falusi és tanyai szobák mestergerendáira is. Ennél a könyvnél hazafiasabb, tanulságosabb, megérthetőbb s önbizalmat fakasztóbb könyvet nem adhatunk a mi jó magyar népünk kezébe, amelynek szellemi táplálékáról — sajnos — az illetékesek nem gondoskodnak úgy, amint az szükséges lenne s ez a nagyszerű nép megérdemelné.

Dr. Károlyi János.

Magyar Könyvszemle. Negyedéves folyóirat, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-könyvtárának hivatalos közlönye. 1923. évfolyam, I., II. füzet, 8°, 160 l.

Immár XXX-ik évfolyamát kezdi a Magyar Könyvszemle, amelynek dr. Hómann Bálint közreműködésével és dr. Gulyás Pál szerkesztésében most jelent meg ezidei első (kettős) füzete.

Dr. Hómann Bálintnak, Fejérpataky László ravatalánál f. é. március 9-én mondott, gyászbeszéde és az elhunyt *dr. Gulyás Pál* avatott tollát dícsérő nekrológja nyitja meg a közlemények sorát.

Dr. Rédey Tivadar az Országos Széchenyi Könyvtár Petőfi-kiállítását, *dr. Végh Gyula* pedig a sümegi püspöki kastély könyvtárszobáját ismerteti, amelynek díszes szekrényeit — könyvek nélkül — az Iparművészeti Múzeum vette át.

Általános érdeklődésre tarthat számot *dr. Gulyás Pálnak* „A könyv sorsa Magyarországon, a legrégebb időktől napjainkig“ című, nagyérdekű és sok kutatásra valló, terjedelmes tanulmánya, amely a hadtörténelem mesgyéjét is érinti, mert tudománykedvelő és könyvgyűjtő magyar hadvezérekről, t. i. Bethlen Gábor és I. Rákóczy György erdélyi fejedelmekről, továbbá (a költő) Zrínyi Miklósról és Bercsényi Miklósról is szól. Bethlenről és Bercsényiről azt is megemlíti Gulyás, hogy még háborúba is vittek magukkal egy-egy láda könyvet.

Szintén nagyon érdekes és fontos *dr. Holub Józsefnek* „Könyvtáros- és levéltárosképzés“ című tanulmánya, amelynek alapján *foglalkozni lehetne, sőt kellene is, azzal a kérdéssel: hogyan neveljünk a hadtörténelmi levéltár és könyvtár számára, szakmájában tudományosan képzett, fiatal személyzetet?*

Dr. Kádár Jolán „Rakodczay Pál irodalmi hagyatéka“ címen, meleg hangon ismerteti ennek a sokat hányódott, lelkes, de nem móltányolt, író és művészembernek meddő küzdelmeit.

Dr. Baros Gyula megkezdi a Petőfire vonatkozó szépirodalom részletes és pontos bibliográfiáját, ami újra meg újra eszünkbe jut-

tatja azt a kérdést: vajjon mikor juthatunk mi hozzá magyar hadtörténelmünk egyre jobban hiányzó bibliográfiájához?

Dr. Bártfai Szabó László, a bécsi állami levéltárból, Petőfi életének 1846 és 1848 közé eső részéről közöl új adatokat.

Dr. Jakubovich Emil a gyulafehérvári székesegyház könyvtárának, 1277-ben történt elpusztításáról ír.

Tárca, szakirodalom és vegyes közlemények fejezik be a tartalmas füzetet, amelyet melegen ajánlunk minden betűkedvelő és tollforgató ember figyelmébe. —y.

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságából.

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága 1923. évi május hó 25-én ülést tartott, amely ülés tárgysorozatának közérdekű döntései és tárgyai a következők voltak:

A szerkesztőbizottság, a magyar királyi honvédelmi miniszter úrral kötött egyesség idevágó pontozata alapján, 1923. évi június hó 1-től kezdve a Hadtörténelmi Közleményekben megjelenő értekezések stb.-ek *írói tiszteletdíját* nyomtatott ívenként a következőképen állapította meg:

Önálló értekezéseknél	5000
fordításoknál	3000
jegyzetekkel, magyarázatokkal kísért, tehát összekapcsolt okmánymásolatoknál	3000 és
egyszerű okmánymásolatoknál	1500 koronában.

A Hadtörténelmi Közlemények *előfizetőinek száma* 1923 április végéig elérte az 1136-ot. Ez a magas szám igen örvendetes körülmény és annak kétségtelen bizonyítéka, hogy a magyar közönség, de főként a m. kir. honvédségnek tagjai, nemcsak hogy melegen érdeklődnek a magyar hadtörténelem eseményei iránt, hanem, hogy anyagilag is támogatni igyekeznek a Hadtörténelmi Bizottságot igen nehéz, de annál fontosabb célokat szem előtt tartó törekvéseiben.

A bizottság ezúttal is tisztelettel felkéri közleményének nagyrabecsült előfizetőit és olvasóit, hogy a Hadtörténelmi Közleményeket minél szélesebb körben terjeszteni szívesek legyenek.

Továbbá a bizottság elhatározta, hogy a Hadtörténelmi Közlemények ezévi 1-ső számában, a volt középponti hatalmak 1918-i összeomlásának okait összefoglaló műre hirdetett *pályázatának jutalmát 30.000 koronáról 50.000 (ötvenezer) koronára emeli fel*, egyrészt, hogy a katonai irodalom fejlődése érdekében még jobban serkentőleg hasson, másrészt, hogy még inkább biztosítsa a pályázat sikerét. A Hadtörténelmi Bizottság ezúttal is felkéri a magyar társadalom minden tagját, hogy a bizottságnak ezt a határozatát minél szélesebb körben terjeszteni szíves legyen.

Végül közli a bizottság előadója, hogy *dr. Szendrei János* akadémiai levelezőtag, a bizottság előbbi előadója, előadói tiszt-ségéről, tekintettel megrongált egészségére, még a múlt évben le-mondott, amely alkalommal a bizottság neki tízéves előadói fárad-hatatlan és érdemes munkálkodásáért annak idején köszönetét fejezte ki. Ez a körülmény azért tétetett közzé, minthogy a nagy-közönség soraiból többen kérdéseikkel még mindig a volt előadó-hoz fordulnak. A bizottság jelenlegi előadója *Pilch Jenő* nyug.ezredes, főtanácsnok, akinek lakása: Budapest, VIII., Ludoviceum-utca 4. szám, III. emelet 29.

Pilch Jenő, előadó.

AUSZUG.

Josef Ernyey: *Burg Blatnica und ihre Herren.*

Am südlichen Rande der Turócer Hochfläche, von wasserreichen Tälern umfasst, lag die einst vielumstrittene Burg Blatnica. Von der Doppelkuppe, auf der sie erbaut war, konnte ein weites Gebiet überblickt, vornehmlich aber die, die ganze Hochfläche durchziehende „via antiqua“ überwacht werden. So mochte der Platz ursprünglich ein burgartiges, den Zolldienst versehenes königliches Amt gewesen sein, dessen Zugänglichkeit, obschon auf Kosten der Verteidigungsfähigkeit, nicht behindert werden durfte. Dokumente erwähnen die Burg erst um den Beginn des 14. Jahrhunderts; kein sicherer Bericht weiss von ihrem früheren Bestand. Wohl erzählen romantische Sagen von ihrer uralten Vergangenheit, und Bronzefunde lassen darauf schliessen, dass ihre Umgebung zu den ältesten Siedlungen des Komitates gehört. Aber von der Bronzezeit führen keine Spuren zu neueren Zeiten; erst späte Ausgrabungen förderten Funde zutage, die teils aus der Árpádenzeit, teils aus späterer Epoche stammen. Zahlreiche andere Funde (so die wertvolle Sammlung des Barons Révay) können das Dunkel auch nicht aufhellen, das über der ältesten Vergangenheit des Ortes liegt. Bloss Volkslegenden und phantasiereiche Erzählungen vermitteln einen Übergang in jene Zeit, wo geschichtliche Forschung Greifbares vorfindet. Der Name Blatnica kommt, vorerst ohne Erwähnung der Burg, schon in einem Schenkungsbriefe vor, wonach jener Bezirk von Stephan II. an Folkmann vergeben wird. Gleichartigen Urkunden nach scheint dieses Gebiet überhaupt königlicher Besitz gewesen zu sein, welcher fallweise an Getreue verliehen, in der Folge an Donch gelangt, der 1323 die Burg als sein Eigentum zum erstenmal ausdrücklich nennt. Nach vielfachem Besitzerwechsel durch Vererbung, Kauf, oder Verpfändung, folgte eine bewegte Zeit, die Verwirrung in die Rechtsverhältnisse brachte und langwierige Streitigkeiten erzeugte. Schliesslich gelingt es Franz Révay alle Beteiligten zu befriedigen und 1539 das Eigentumsrecht endgültig zu erwerben. Zu dieser Zeit boten die Baulichkeiten der Burg ein klägliches Bild. Vom Feinde unbehelligt, aber in Zwistigkeiten verstrickt und auf kräftige

II

Führung ihrer Prozesse bedacht, hatten die Schlossherren andere Sorgen als Ausbesserungen vorzunehmen. Auch fortan ward bloss soviel instandgesetzt, als zum Bewohnen und anderem Gebrauch eben unvermeidlich war, denn als Kampfobjekt hatte die Burg ihre Bedeutung ohnehin schon längst eingebüsst. Im Jahre 1760 vernichtete eine Feuersbrunst das Dach; seither ward nichts mehr unternommen, den gänzlichen Verfall des Baues aufzuhalten.

Eugen Pilch: *Beiträge zum Lebens- und Charakterbild Arthur Görgeys.*

Der 1848/49-er Honvédoberleutnant Franz von Karsa, der nach einem längeren, ehrenvoll bestandenem Truppendienst zuletzt Ordnungsoffizier im Hauptquartier Görgeys war, schrieb ein Tagebuch, woraus der Verfasser des vorliegenden Aufsatzes jene Stellen anführt, die durch Schilderung bezeichnender Vorfälle die Persönlichkeit des Feldherrn in helles Licht rücken und so als festumrissene Zeichnung seiner Gestalt gelten können.

Karl Lukáts: *Plan einer Befestigung von Buda und Pest aus dem Jahre 1850.*

Nach Abschluss der Freiheitskämpfe wurde FML. Zitta mit der Ausarbeitung eines ungarländischen Befestigungsplanes beauftragt, dessen auf Budapest bezüglicher Teil hier kurz behandelt wird. Es war beabsichtigt, auf der Ofner Seite die Festung instandzusetzen und die umliegenden Höhen durch 2 selbständige Werke und mehrere Türme zu befestigen, die Pester Seite durch 6 Werke gürtelartig auszubauen und endlich die zwei Donauinseln mit Werken zu versehen. Der Artikel befasst sich auch mit dem Kostenvoranschlag, der artilleristischen Ausrüstung, der Frage der Bemannung und Besatzung. Der grosszügige Plan gelangt schliesslich doch nicht zur Ausführung, bloss das Kastell am Blocksberg wird aufgebaut.

Dr. Georg Rákosi: *Der Aufmarsch der 20. Honvédinfanteriedivision auf den nordöstlichen Kriegsschauplatz und ihr erster Kampf bei Rohatyn, am 29—30. August 1914.*

In verschiedenen Werken wird die Rolle, die die 20. Honvédinfanteriedivision bei Rohatyn, dem Schauplatz ihres ersten Kampfes, gespielt hat, irrig beurteilt. Namentlich lassen die Chronisten und Kritiker die Umstände ausser Acht, unter welchen diese Division in den Aufmarschraum gelangt ist, wie sie auch die taktische Leistung überschätzen, die billig von der Division erwartet werden konnte. Zweck dieser Studie ist, die Irrtümer zu beseitigen die sich von Autor zu Autor fortpflanzten, sowie festzustellen, dass die Division — hier noch Sündenbock, später als eine der vortrefflichsten in der Armee anerkannt — ihrer Aufgabe nach besten Kräften nachgekommen war.

Theodor Braun: *Unserer Flotte erste Kriegstat gegen Italien (1915).*

Gegenüber der weit überlegenen englisch-französischen Mittelmeerflotte war unsere Kriegsmarine im ersten Kriegsjahre bemüsst, ihre Tätigkeit vornehmlich auf den Küstenschutz zu beschränken. Endlich bot ihr der Eintritt Italiens in den Krieg, an der Seite der Entente, Gelegenheit zu Angriffsunternehmungen, deren erste und zugleich grosszügigste wenige Stunden nach der Kriegserklärung erfolgte. Im Wesen hat es sich hierbei darum gehandelt, die entlang der italienischen Ostküste führende Bahnlinie an je mehr Stellen zu unterbrechen und die wichtigsten militärischen Einrichtungen zu vernichten. Zu diesem Zwecke wurden 8, mit je einer besonderen Aufgabe betraute, Gruppen gebildet, die ihren Auftrag gleichzeitig, am Morgen des 24-sten Mai, auszuführen hatten. Verfasser des Aufsatzes beschreibt nun die Durchführung und den erreichten Erfolg dieser Unternehmung, die zunächst den Aufmarsch und somit die ersten Operationen der italienischen Armee vorzögerte und auf diese Weise dazu beitrug, die Organisation unseres Widerstandes an der Isonzo-Linie zu fördern.

Eugen Schwarzer: *Ungarische Huszaren im Weltkriege.*

Fortsetzungsweise werden herausgegeben Kampfbeschreibungen, die beweisen sollen, dass die Reiterei — deren Ausbildung, Organisation, Ausrüstung und Bewaffnung zu Kriegsbeginn den modernsten Anforderungen nicht entsprach — dennoch ruhmreiche Erfolge zu erreichen wusste. Dass dies dem glänzenden Geiste der Truppen und dem bewundernswerten Heldenmut jedes einzelnen Streiters zu danken war, bezeugen die folgenden Schilderungen, deren erste das Gorodoker Gefecht, die nächste die Schlacht bei Limanowa-Lapanow behandelt.

Eugen von Gyalókay: *Die Verwundung des Generals Baron Mecséry am 20. Oktober 1805.*

Als die Franzosen im Oktober 1805 westlich von Ulm und südlich davon Stellungen erreichten, welche die Lage des österreichischen Heeres gefährdeten, entschloss sich der Armeekommandant, Erzherzog Ferdinand d'Este, entgegen der Meinung des Generalstabschefs Br. Mack, auf eigene Faust zum Rückzuge über Nürnberg und Eschenau, im Ganzen über 4 $\frac{2}{3}$ Bataillone, 28 Schwadronen und der Artilleriereserve verfügend. Von den Franzosen ungesäumt verfolgt, büsste die Nachhut in einem Gefechte hinter Nürnberg einen grossen Teil ihres Standes ein. Inzwischen griff eine Dragonertruppeneinheit von Norden her die Haupttruppe ungestüm an und brachte sie in heilloser Verwirrung. In diesem kritischen Augenblicke rannte General Mecséry, an der Spitze einer Handvoll eilig zusammengerafften Reitervolkes, die

IV

verfolgenden Franzosen an und hielt sie auch in der Tat auf. Bei diesem schrecklichen Handgemenge sank Mecséry, von 14 Hieben getroffen, halbtot vom Pferde. Die den Erzherzog weiter verfolgenden Franzosen liessen den so zugerichteten General in Begleitung zweier ebenfalls in Kriegsgefangenschaft geratenen österreichischen Militärärzte nach Nürnberg überführen. Über die trotz der unerhört schweren Verletzungen dennoch erfolgte Genesung des Generals, schrieb der Universitätsprofessor Dr. Brosch eigens eine Studie. Von den 14 Hieben trafen 9 den Kopf, zwei hievon drangen bis ans Hirn, den Schädel gradezu zerschmetternd. Ein dritter spaltete ein grosses Stück vom Hinterhaupte ab. Bis an den Knochen drang auch ein Armhieb; die übrigen 10 Wunden waren im Verhältniss zu den vorigen leichterer Natur. Die Heilung dauerte fast sieben Monate, worauf Mecséry von Nürnberg nach Wien heimgebracht wurde. Weit entfernt davon, dem Soldatenleben zu entsagen, meldet sich Mecséry neuerlich zum Dienst, und focht 1809, tapfer wie immer, in der Schlacht bei Győr. Er beschloss seine ruhmreiche Laufbahn als FML und Inhaber des 2. Husarenregiments und starb am 30. Dezember 1823 in Wien.

Dr. Béla Iványi: *Feldmarschall Baron Josef Alvinczi's Briefe an den Grafen Josef Teleki (1787—1793).*

Die hier mitgeteilten Briefe stammen aus dem Telekischen Familienarchiv und sind von Alvinczi an den Grafen Josef Teleki, seinen besten und vertrautesten Freund, gerichtet. Die in heiterem Tone abgefassten Schreiben bezeugen das warmfühlende Herz und die Lauterkeit der Seele des alten Kriegers, dessen Lebenslauf, den Briefen vorangehend geschildert wird.

Dr. Ludwig Fekete: *Zeitungsrevue aus der Türkei.*

Emil Vadnai: *Levéltári Közlemények. (Archivarische Mitteilungen.) Jahrg. 1923. I. II. Heft.*